

LIISI HUHTALA

Ison isännän torpparit

*Kaunokirjallisuudesta valtionmaittemme
vuokra-asutuksen käsittelijänä*

Vapaasta uudisasutuksesta lakisidonnaiseen vuokralaisuuteen

Valtionmaiden vuokra-asukki tuli suomalaisen kaunokirjallisuuden 1880- ja 90-luvun taitteessa. Valtion maillaan harjoittama uudisasutus oli siihen mennessä ollut jo kolmisen vuosikymmentä toistuvasti kiivaan valtiopäivä- ja sanomalehtikeskustelun kohteena, ja jo 1860-luvulla oli ehdotettu aiheen käsittelemistä myös kaunokirjallisuudessa.

Valtionmaiden asutuksen säännöllistäminen oli aloitettu 1800-luvun puolivälissä perustamalla ulkomaisten mallien mukaan metsänhoitovirasto huolehtimaan kruunun metsävaroista. Lisääntyvä saha-teollisuus kohotti metsän arvoa ja valtion uudisraivausmielisyys alkoi vähentyä 1840-luvulta lähtien. Uudet virkamiehet, metsäherrat, joutuivat ensi työkseen häätämään valtion metsämaille omin lupinsa asettuneita uudisraivaajia. Häädöt ja valtionmaiden asutuksen säännöllistäminen yksinomaisesti metsätalouden tarpeiden mukaan herättivät pitkäaikaiseksi muodostuvan julkisen keskustelun metsähallinnon tarpeellisuudesta. Oli totuttu uudisraivauksen vapauteen ja sen arvostettavuuteen, ja sitä paitsi Ruotsin vallan loppuajoista lähtien voimakkaana jatkunut väestönkasvu edellytti vielä teollistumattomassa maassa raivausmahdollisuuksien lisäämistä vähentämisen sijaan. Metsien osoitettua arvokkuutensa myös yksityiset alkoivat olla yhä haluttomampia luovuttamaan maata tilattomille.

Maa- ja metsätalouden välisen eturistiriidan kärjisti kielipoliittinen tilanne; metsänhoitovirasto oli ruotsinmielinen ja vaati metsien

säästämistä asutukselta, suomenmieliset taas halusivat valtionmetsien mahdollisimman laajamittaista luovuttamista uudisraivaajien käyttöön. Tilanne pysyi ratkaisemattomana aina 1920-luvulle asti. Valtionmaiden pääasiallisena asutusmuotona säilyi metsähallinnon suosima ja yksinomaisesti säätelemä vuokra-asutusjärjestelmä, ns. kruununmetsätorppalaitos. Tällaisia torppia oli kaikkiaan vajaat viisituhatta pääasiassa Pohjois-Suomessa — suurten kruununmetsien alueella — varsinkin Oulun läänissä.¹

Kaunokirjallisuuden kiinnostuminen kruununmaiden asutuksesta juuri 80- ja 90-luvun taitteessa selittyy useampien samansuuntaisten ilmiöiden yhteisvaikutuksesta. Kaupunkikuvauksena aloittanut realismi kääntyi 80-luvun lopussa perinteisesti suosittuun maaseutumiljööseen ja sen korjausta vaativiin ilmiöihin. Realismia varhaisempi maaseudunkuvaus oli tuntenut kiinnostusta vain ihannoitua korvenraataajahahmoa kohtaan erittelemättä tarkemmin hänen uudistilansa asutusmuotoa. Kruununmetsätorpparien tapainen alueeltaan ja määrältään rajoittunut ryhmä tarjoutui realistisen suunnan kuvauskohteeksi, koska varsinainen laajempi torpparikysymys oli vasta muotoutumassa yhteiskunnalliseksi ongelmaksi. 80-luvun puolivälin huonot satovuodet olivat sitä paitsi jo kiinnittäneet kirjallisuuden huomion pohjoisen Suomen tilanteeseen. Pitkäaikainen metsäherranvastainen polemiikki puolestaan oli valtiopäiväkeskusteluissa kärkevimmillään juuri 80-luvun loppuvuosina ja valtionmaiden asutuskysymykseen odotettiin lopullista ratkaisua. Metsäherroja vastaan nostettiin oikeusjuttuja juoppoudesta ja lehdistössä kohistiin Karhunsaaressa hädöstä: kruununtorppari oli karkotettu korvauksitta suvussa siirtyneestä torpastaan, koska hän oli myynyt maaltaan ylijäämäpuuta ja -heinää. Lisäksi kielipoliittiset rintamat tiivistyivät 80-luvulla suomalaisuuden edetessä.²

¹ Aulis J. Alanen: Hannes Gebhard. Helsinki 1964, s. 144—145; A. Benj. Helander: Suomen metsätalouden historia. Helsinki 1949, s. 282—285; Mikko Juva: Suomen kansan historia IV. Kansallinen herääminen. Keuruu 1966, s. 148—151, 162—164, 440—441; Mauno Pekkala: Maamme kruununmetsätalouden alkuaajoilta. Suuren yleisön suhtautuminen metsähallinnon toimintaan. Metsätaloudellinen Aikakauskirja 10/1915, s. 298—307. — Kruununmetsätorppan sai haltuunsa yleensä 25 vuodeksi kerrallaan ja sen vuokra suoritettiin tavallisesti rahana. — Kruununmaiden erilaisia vuokra-asumuksia näkyy kutsutun yleisesti *kruununtorppiksi*, riippumatta astusmuodon erikoislaadusta.

² Vrt. Mikko Saarenheimo: 1880-luvun suomalainen realismi. Kirjallinen tutkimus. Porvoo 1924, s. 114—116, 124—125.

1880- ja 90-luvun taitteen keskitetty hyökkäys

Kaunokirjallisuus lähti kiivaasti suomenmielisten asialle vaatimaan uudisraivauksen vapauttamista ja metsäherrakunnan lakkauttamista tarpeettomana palkannielijänä. Se käytti hyväkseen pitkän polemiikin vakioimaa metsäherratyyppejä. Tämä oli ruotsinkielinen ja yläluokkalähtöinen, tyhmä, laiska ja kansaa ymmärtämätön. Ruotsinkielinen kaunokirjallisuus ei käsitellyt kysymystä lainkaan.

1880- ja 90-luvun taitteen kruununasutuskuvaus sitoutui tiiviisti julkiseen debattiin. Pietari Päivärinnan "Oukkarin" (1889) kruununasutusta käsittelevä luku esimerkiksi pohtii kruunun ja kansan suhdetta niin teorioivasti, ettei se luonnu keskustelutilanteeseen jossa toisena osapuolena on oppimaton uudisraivaaja:

Kuinka se on, sanokaa te, joka ymmärrätte: onko maa kruunun vai kansan? — — Kyllähän on kansaa, jolla on maata hallussaan, mutta paljon on, joilla ei olekaan ja ne nääntyvät puutoksiinsa. Mutta kuinka se on? Onko kansa kruunua varten vai kruunu kansaa varten? (s. 126)

Päivärinnan riippuvuutta aikansa lehdistöstä on yleensäkin korostettu.³ Iiläisen Juhana Kokon — nimimerkin *Kyösti* — romaani "Kruunun metsissä" (1891) toistaa puolestaan osin sellaisenaan kirjoittajansa aiemmin Kaiussa ilmestyneitä metsäherranvastaisia artikkeleita. Kirjoituksiinsa saamiaan metsäherrojen vastineita Kokko on myös käyttänyt romaanissa hyväkseen samoin kuin selostuksia metsäherraoikeudenkäynneistä ja Karhunsaaren tapauksesta. "Kruunun metsissä" liittyy Kokon kunnallisiin luottamustoimiin: hän halusi puolustaa syrjäkyläläisiä valtion ja metsähallinnon asettamia säädöksiä vastaan ja tarjota kirjallaan kruununasukeille jonkinlaista "ilma-johtoa".⁴

Päivärinnan asennoituminen kruununmaiden asutuskysymykseen on vielä raportoijan: hän pyrkii esittelemään tilannetta. Esimerkiksi metsäherroja ei tuoda esiin, vaikka Päivärinta oli valtiopäiväedustajana mukana 80-luvun kiihkeissä keskusteluissa ja oli itse pitänyt

³ I. Havu: Pietari Päivärinta. Kirjallishistoriallinen tutkimus. Porvoo 1921, s. 192.

⁴ Sakari Vapaasalo: Juhana Kokon "Kruunun metsissä". Muuan vaikuttava kuvaus Pohjois-Suomen asutuksen murroskaudelta. Pohjois-Pohjanmaan Maakuntaliiton vuosikirja VI 1938, s. 60—65.

kruununtorppaa.⁵ Syynä ei voi olla pelkästään Päivärinnan sovittelu kirjailijanlaatu, sillä jo ”Oukkarin” yksityismaan torppariutta käsittelevä jakso on huomattavan kriittinen.

Kokon lähtökohta on tietoisesti kieli- ja asutuspoliittinen hyökkäys valtiota vastaan pohjoisen väestön metsänkäyttöoikeuksien rajoittamisesta ja taloudellisen toimeentulon kaventamisesta. Tapahdotumat on sijoitettu Iihin, ja sen metsäherrasta on tehty polemiikin luoman tyyppin mukainen. Tämän metsäherran kelvottomuuden vastakohtaksi on asetettu nuori ja raivaushaluinen mies, joka kieltäytyy paljastamasta metsäherralle kotikylänsä metsänhaaskajia eikä saa tämän vuoksi torpanteko-oikeutta. Tilanne kärjistyy maananojan saamaan vankeustuomioon virkavallan väkivaltaisesta vastustamisesta ja koko kylän lähtöön siirtolaiseksi pakoon kruunun asetuksia. Syytöksi valtiota ja metsäherroja kohtaan kerrataan romaanissa toistuvasti samansuuntaisissa keskustelutilanteissa; muutamat virkavallan tehostumukseen liittyvät yksityiskohdat ovat peräisin Kielandin romaanista ”Arbeidsfolk” (suom. 1884).⁶

Myös Juhani Aho julkaisi kaksi vaatimatonta lehtikertomusta kruununmaiden tilanteesta tukeakseen Päivälehdessä asutusystävällistä linjaa. Kokon romaanin vaikutusta taas on nähty, paitsi Ahon ja Arvid Järnefeltin maakysymykseen liittyvässä tuotannossa, Juho Reijosen novellissa ”Nälkävuonna” (1893).⁷ Novellissa on kruunun-asutuskuvauksille kautta linjan tyypillinen kruununasukin ja virkavallan keskustelu, tässä asukin raivattua luvatta lisää maata:

Siinä teki hän kuitenkin ”hyvin tyhmästi”, kuten metsäherra sanoi, sillä puuthan ovat kruunun — ymmärrätkös — yhteiskunnan! — — Perttükkin arveli kuuluvansa yhteiskuntaan ja sanoi ennen pitävän hävittää vaikka puut kuin antaa Jumalan luomain ihmisten nälkään nääntyä. — Sitähän ei voine edes yhteiskunta — vai mikä ruunu se lienee — kuuna päivänä tahtoa, lisäsi hän vielä. Metsäherrapa kuitenkin näytti Pertulle, mitä yhteiskunta tahtoo; ja niin sai Perttu vapaan kyydin ja vapaan yöspidonkin vähäksi aikaa Kuopion keltaisessa kivilinnassa. (Kertoelmia ja kuvauksia, s. 596)

⁵ Havu: mts. 30—32, 44—55.

⁶ Viljo Tarkkainen: Kansankirjallijoita katsomassa. Helsinki 1904, s. 35; Vapaasalo: mts. 71—72.

⁷ Mauno Kanninen: Arvid Järnefeltin maakysymyksen käsittelijänä. Henry Georgen maareformi — Järnefeltin yhteiskunnallinen maailmanparannusohjelma. Suomi 102. Tampere 1940, s. 20; Vapaasalo, mts. 78—79.

1910-luvun jälkikritiikki ja aineistonmuutos

Kruununmaiden asutuskysymys kykeni kanavoimaan ohjelma-realismin yhteen selvärajaiseen kohteeseen vain lyhyeksi aikaa. Torpparien ja kokonaan tilattomien ongelma sivuutti julkisessa keskustelussa ja kirjallisuudessa kruununasukkien suhteellisen turvatuksi katsotun tilanteen. 1910-luvulla palattiin asiaan kuitenkin vielä Ilmari Kiannon ja Väinö Katajan tuotannossa. Kuvaukset liittyvät rakenneratkaisuiltaan ja kritikointikohteiltaan suurelta osin aiempaan kruununasutusedustukseen.

Kiannon "Metsäherran herjaaja" (1912) jäljittelee Kokon romaania, vaikka Kianto itse onkin kieltänyt tutustuneensa siihen.⁸ Kummassakin on keskusparina kruununmaalle anova nuori mies ja kelvoton metsäherra; kummassakin joudutaan vankilaan virkavallan vastustamisesta ja päädytään siirtolaisuuteen ainoana ratkaisuna. Kiannon omat maansaantierimielisyydet ja hänen kiivas suomenmielisyytensä ovat kärkevöittäneet hyökkäyksen sävyä.⁹ "Metsäherran herjaaja" on Kiannon viimeisiä tolstoilaisvaikutteisia hyökkäilyjä "valtoja vastaan".¹⁰ Maanhakijassa, Herkko Tapiossa, on Kiantoa itseään. Herkko on uneksija, eri yhteiskuntaluokkien väliin tipahtanut marginaaliksi, kaupungista maalle vetäytynyt idealisti, jonka halu torpantekoon ei ole innostusta raivaamiseen vaan panteistista rakkautta metsään.

Kiannon yksipuolista metsäherrakaunaisuutta vastaa väestö- ja asutuskeskeisyys Katajan novelleissa ja romaaneissa "Kruununtorppari" sekä "Airiselän tukinajossa" (1910, 1915). Nämä viihteelliset, vaatimattomat kuvaukset aloittavat eräiden tärkeiden aihealojen käsittelyn peräpohjalaisessa kirjallisuudessa. Kruunun maalle pyrkivän nuoren miehen sijaan tulee kuvauskohteeksi sinne jo päässyt iäkäämpi viljelijä. Katajasta lähtien pohjoisessa kuvauksessa tunnetaan valtion vuokratilan koeasukki ja hänen raivauskierteensä: perheen elanto edellyttää ympärivuotista sivuansiota metsätöissä ja näin val-

⁸ Vapaasalo, mts. 80.

⁹ Vihtori Laurila: Ilmari Kianto. Kirjailijakuvan piirteitä. Helsinki 1944, s. 60; Ilmari Kianto: Iki-Kianto muistelee. Toinen painos. Helsinki 1956, s. 175—176.

¹⁰ Armo Nokkala: Tolstoilaisuus Suomessa. Aatehistoriallinen tutkimus. Helsinki 1958, s. 141—142.

tion vaatimat raivausurakat jäävät suorittamatta ja vuokratilan pito-oikeus tulee yhä epävarmemmaksi. Pohjoisen elämän mahtitekijäksi nousee legendaarinen puutavarayhtiö, puulaaki. Katajalle puulaaki on kahtalainen vaikuttaja: se on sekä väestön tunnoton nykijä että — useammin — elintärkeä työntäjä ja toimeentulon säätäjä:

Vaan jos ei olisi näilläkin perukoilla puulaakeja, jotka kruunulta metsät ostavat, niin vähänpä metsähallitus miljoonillaan kehuskelisi ja vielä kurjempi olisi täällä työstään elävän kansan elämä... (Kootut teokset VI, s. 504)

Kruununtorpparista asutustilalliseen

Katajan kuvausten jälkeen kruununmaiden vuokra-asutuksen tilannetta esitellään ajankohtaisena ilmiönä vasta 1950- ja 60-luvuilla. 20- ja 30-luku kokivat pohjoisen romanttisena turistikohteena ja elättivät mielellään idylliä maahan kiinnittyvästä lentojätkästä. 1910-luvun lopun kruununtorpparikokoukset ja vuokra-asukkien itsenäistymispyrkimykset eivät ole saaneet vastakaikua kaunokirjallisuudessa.

Kruunun vuokra-asumukset itsenäistettiin vuoden 1922 lain perusteella ja kruununmetsätorppariuden tilalla on ollut siitä lähtien asutustilallisuus. Kyse on edelleen periaatteellisesti valvonnan alaisesta, verollisesta asumisesta valtionmaalla ja raivausurakoiden suorittamispakosta tilan itsenäistymiseksi. Lain merkitys on ollut kahtalainen: toisaalta se piristi epäkäytännöllisten asetusten lamauttamaa pohjoista uudisasutusta, toisaalta se synnytti maaseudulle uuden sosiaalisen ongelmaryhmän, valtionmaiden metsätyömies-pienviljelijät.¹¹ Asutusvalta siirrettiin metsäherroilta varsinaisille asutusviranomaisille.

Julkinen keskustelu sekä kaunokirjallisuus huomasivat asutustilallisuudesta ensin myönteisen vaikutuksen: 20- ja 30-lukuun ajoittuvat kuvaukset uskovat yleensä maahan ja kokevat asutustilallisuuden valtion antamana apuna raivaushaluisille, ei vähiten alun verovapaiden vuosien ja rakennusavustusten vuoksi. Kruununtorppien

¹¹ Vrt. Pekka Haatanen: Suomen maalaaisköyhälistö tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa. Porvoo 1968, s. 229—230, 285—294.

itsenäistymisvaiheen kuvauksia ilmestyi vasta 40- ja 50-luvuilla. Ne näkevät sekä entisen torppariuden että uuden asutustilallisuuden idyllinä. Viola Kuoksa dokumentoi "Kotipirtissä" (1945) peräpohjalaisen kruununtorpparisukunsa vaiheet vuosisadan alusta lähtien ja Reino Rinne kertoo "Kullanhuuhtojassa" (1955) omasta elämästään kainuulaisen kruununtorpan poikana. Kuvaamaltaan alueelta kotoisin oleva Kalle Päätalo on myös tallettanut koillisuomalaisen torppanpitäjien vaiheita 30-luvulta nykypäivään viisiosaisessa Koillismaa-sarjassaan (1960—69). Kaikki kolme kokevat raivaustyön itseisarvona ja romantisoivat raivaajan.

Sekä 1800-luvun polemikoijat että 1900-luvun kuvaajat ihannoivat kruununasukkia. Häntä itseään ei arvostella, vaan virkavallan ja puulaakin suhtautumista häneen. Vasta kainuusti Heikki Lounaja toi romaanissaan "Pitkin varsitietä" (1950) esille uuden, ihannoimattoman kruununasukkityypin. Hänen Iikka Moilasensa on laiskan-sitkeä marisija, joka viihtyy savotassa paremmin kuin viljelyksellä, tekee pientä vilppiä tarvittaessa ja laiminlyö ansiotyön takia raivausurakoitaan:

Pirulauta, joskus hän oli yrittänyt, jonakin kevätkesän yönä, kun oli saapuillut mökilleen purouitosta, — oli nostanut kuokan olalleen, kävellyt päättäväisenä miehenä suolle ja iskenyt kuin vihassa mustaan maan poveen. Tästäkö riippuisi koko elämä...? Miksi ei tätä saattaisi kuokkia, jos se nyt kertakaikkiaan ainoa elämisen ehto oli... Eihän tämä ollut työtä kummempata! Hän kuokki päivän, kuokki toisenkin ja niiden välisen yön. Sitten kulki muuan tuttu ohi ja tiesi jossakin aukaistun pöllityömaan. Akka ja puoskat huusivat ruokaa. Savottaan tuli vihainen lähtö... Tämän jälkeen moniviikkoinen heinänteko-aika ja sitten syksy, jolloin oli juostava metsänviljan perässä, ja niin jo olikin aika painua talvisavotaihin. Sellaista se Iikalla oli ollut se koeviljeleminen. (s. 130—131)

Iikan tapainen valtionmaan asukki on välittävä hahmo: ei enää raivausintoinen kruununtorppari muttei vielä katkeroituneesti polemikoiva asutustilallinen. Sotienjälkeinen asutuspakko ja 50-luvulla jatkunut kääpiötilasuuntaus ovat osoittaneet liian pienten tilojen elinkelvottomuuden. Pohjoisen "Siirtomaa-Suomen" maaseudun proletaaristumisprosessi on jo havaittavissa. Keskustelu ja kirjallisuus ovat reagoineet asutustilallisten vaikeuksiin 50- ja varsinkin 60-luvulla.

Kaunokirjallisuuden uusin valtionmaan vuokra-asukkityyppi arvostelee kitkerästi virkavaltaa ja tuntee itsensä valtion pettämäksi. Maanviljelys on hänelle vain sivutoimi varsinaisen toimeentulon riippuessa satunnaistöistä. Puutavarayhtiö on elämän hallitseva vaikuttaja. Katajan kuvauksissa ensi kertaa esille tullut metsätyömiestenviljelijä on yhä pohjoisen kansankuvauksen päähahmo, jolle pariaikaa kehittyvä omakustannustoiminta on antanut mahdollisuuksia kuvata itse omaa elämäänsä.

Ajan kohtaista käyttökirjallisuutta

Ilman kaunokirjallisuutta kruununvuokralaisuudesta tunnettaiisiin vain systeemin yleiset muodot, ei yksityisen vuokra-asukin tilanetta. Kuvauksilla on sosiaalhistoriallinen merkityksensä potentiaalisenä lähdemateriaalina erikoisesta, suhteellisen niukasti tunnetusta ja niukka-alaisesta ilmiöstä. Niitä on tukenut runsas asutusaiheinen artikkelikirjallisuus sekä 1800-luvun lopulla että 1950- ja 60-luvuilla. Kirjallisia tuotteita nämä kuvaukset ovat vaatimattomia sekä ilmentymisajankohtansa yleisedustukseen että myös kirjoittajansa muuhun tuotantoon verrattuna.

1890-luvun alkutaitteen ja vielä 1910-luvun kuvaukset elivät kruununasutusaiheisesta polemiikista. Ne lainasivat aineistoa debattista ja tarjosivat itse sille vuorostaan materiaalia: kuvausten kritiikit olivat enemmän julkisen keskustelun puheenvuoroja kuin esteettisiä arviointoja. Kuvaukset koettiin yhteiskunnallisiksi vaikuttajiksi ja niitä arvostelivat muutkin kuin kirjallisuuden asiantuntijat. Hannes Gebhardille esimerkiksi Kokon romaani merkitsi kannustinta maakysymyksen käsittelyyn, ja Kiannon herjaukseen vastasi metsähallituksen silloinen päällikkö, A. K. Cajander.¹² Arvostelijan poliittinen kanta ratkaisi kritiikin sävyn. Kiantoa arvosteltaessa tulivat mukaan myös jo puoluepoliittiset näkökohdat; työväenlehdistö suhtautui myötämielisesti hänen herrakaunaisuuteensa, mutta Herkko Tapion omaleimaista, laaja-alaista sosialismia sen sijaan käsiteltiin varautuneesti.

¹² Alanen: mts. 146—147; (anonyymi): Metsäherra metsäherran herjaajasta. Uusi Suometar 14. 1. 1913.

Sosiaaliseen todellisuuteen kruununasutusaiheinen kuvaus on suhtautunut tarkoituksellisen liioittelevasti. Kruununasukkien oikeusasema oli, metsäherroista huolimatta, varsin turvallinen; sen sijaan taloudellinen tilanne oli metsätorpissa tietävästi vaikea, mutta tämän puolen kaunokirjallisuus romantisoi toistuvasti todisteeksi korvenraivaajan sisusta. Uskollisempi kuin todellisuudelle kuvaus on ollut ajankohtaisdebatille ja ohjelmarealismiin sekä perinteisen maaseudunkuvauksen ominaisaineistolle. Pyrkimys yksilöidä kruununasukin tilanne ei onnistunut, ehkä siitäkin syystä että kuvaajat olivat yleensä toisessa sosiaalisessa asemassa kuin kuvaamansa. Tendenssi teki kruununasukista jälkitopeliaanisen hahmon, suoraselkäisen raatajan, aina Lounajan Iikkaan asti. Perinteisestä raivausromantiikasta poikkesi ainoastaan kruununasukkien muuttuva, arvosteleva suhtautuminen virkavaltaan. Yleisen maanomistuskysymyksen käsittelijänä kruununasutusaiheinen kuvaus oli aloittajan asemassa. Se ei liittynyt varsinaiseen torpparikuvaukseen lainkaan eikä myöskään niukkaan ruotsalaiseen kruununmaiden asutuksen käsittelyyn. Pääasiallisesti pohjoisilla kuvauksilla on ollut yhteyksiä vain kahteen pohjoiseen vaikuttajaryhmään: ensin valtion metsäherroihin ja sitten puutavara-yhtiöihin.

Suhde isoon isäntään

Tiukasti yhteiskunnalliseen ilmiöön ja varsinkin siitä käytyyn keskusteluun sitoutunut kaunokirjallisuus heijastaa ihmisen reagointia muutokseen.¹³ Kruununasutusaiheisissa kuvauksissa on muuttajana valtio, joka siirtyy uudisraivauksen suosinnasta sen rajoittamiseen. Keskeistä kuvauksissa on vuokra-asukkien suhde tähän säätelijään, epämääräiseen ja kaukaiseen kruunuun.

Huolimatta pamfletinomaisuudestaan 1800-luvun kruununasutuskuvaus pyhittää valtion ja korkeimman päätäntävällän. Sen katsotaan tulleen haltijoilleen Jumalalta. Vaikka esimerkiksi "Oukkarin" nimihenkilö kritikoi kruunun ja kansan suhdetta, hän pitää kruunua turvanaan.

¹³ Vrt. Lars Furulund: Litteratur och samhälle. Litteratur-sociologiska frågeställningar. Forskningsfält och metoder inom litteraturvetenskapen. Stockholm 1970, s. 169.

Olihan tämä kruunun, eikä kenenkään muun . . . Kaukanakin oli tässä poissa muiden tieltä, johon ei ihmisten vääryys ja ahneus ylettyisi orjuuttamaan ja rasittamaan. Kukaan ei voi häntä tästä pois ajaa eikä kiinni panna. (s. 78)

Kun valtio koetaan auttajaksi, on paha haettava muualta: metsäherroista. He ovat sopivan lähellä moitittaviksi ja sopivan kaukana itse kruunusta, ettei tarvitse pelätä arvostelun ulottuvan sinne asti.

Vuosisadan lopun alkavaa asenteenmuutosta heijastaa tapa kuvata esivallalle uskollisten katkeroitumista epäkohtien paljastuessa ja heidän päätymistään epäilyjen jälkeen lopulliseen välirikoon. Kokon, Kiannon ja Katajan miehet suhtautuvat esivaltaan ensin nöyrästi ja heidän luottamuksensa murenee vasta pitkien sielunkamppailujen jälkeen. Vanhemman sukupolven edustajat pitävät kiinni uskollisuudesta. 1890-luvulta lähtien jalansijaa saaneet sosialistiset aatteet eivät pääse kuvauksissa vaikuttamaan suhtautumistapaan. Puhutaan kyllä maan "inteknoimisesta" porvareille ja elätetään utopistisia haaveita olojen parantamisesta, mutta esimerkiksi vielä Kiannon maalaisosialistit toistavat perinteisen metsäherrakritiikin väittämiä ja Herkko Tapion sosialismi on ääriiviivatonta ärtymystä virkavaltaa kohtaan.

Valtiota suoraan ei ole moitittu ennen kuin vasta 1950- ja 60-luvun asutustilalliskuvauksissa. Vuoteen -22 asti närkästys siirrettiin metsäherraryhmään ja 20- sekä 30-luvulla taas valtio koettiin asukkien hyväntekijänä. Periaatteessa kuitenkin 1880-luvulta nykyiseen kansankuvaukseen asti valtion vuokra-asukki on kokenut isäntänsä pettäjäksi. Sen on katsottu olevan rikas ja siksi välinpitämätön etäisistä metsistään. Sitä paitsi valtion omaisuus on otaksuttu kansalle yhteisesti kuuluvaksi. Kaikesta huolimatta tämä valtio on rajoittanut asutusta, säästänyt metsiään ja asettanut asukeilleen raivausvelvollisuuksia. Sitä kohtaan on jouduttu olemaan kuuliaisia, mutta samalla siltä on vaadittu paljon enemmän kuin esimerkiksi puulaakeilta. Perimmäinen ristiriidan syy on perisuomalaisesti herrakaunaisen vuokra-asukin riippuvuus isännästään:

"Mutta mikä on valtiolta se ei ole enää omaa." (Annikki Kari-niemi: Salakaato, s. 8—9)

LIISI HUHTALA: *Tenants of the great lord. Rent-settlement of state-owned lands in Finnish literature*

The settlement of state-owned lands in Finland came under control in the 1850s. The developing saw industry had revealed the value of forest capital, and a forestry office was founded to take care of the state forest resources. Restriction of the traditionally relatively free settlement of forests in the interest of forest economy alone aroused a public discussion against the forest administration which proceeded heatedly in newspapers and in Parliament throughout the latter half of the 19th century. The restriction of settlement met with resistance because of both a continuous increase of landless population and language politics: the Swedish-disposed forest administration wanted to save forests from settlement, whereas the Finnish-disposed population emphasized, in the first place, the importance of settlement. The major type of settlement of state lands until the 1920s was a system of rent-settlement, favoured and regulated by the forest administration: the so-called system of crown-forest tenants. The large state forest areas in northern Finland, above all, had great numbers of such tenant farms.

The question of settling state lands appeared in literature at the turn of the 1880s and 90s, when realism, which had started with the town milieu, returned to the treatment of familiar countryside themes: the contrast between the poor crown tenant farmer and the forest lord oppressing him was a well-suited topic. The question of tenants, on a larger scale, was at that time still in the process of becoming a social issue, but the years of bad crops in the middle of the 80s had already attracted writers' attention to the situation in northern Finland.

Literature dealing with state land settlement at the turn of the 1880s and 90s, and as late as the 1910s, set out heatedly to demand freedom for settlers, in accordance with the opinion of the Finnish-minded population. The descriptions were heavy attacks against forest lords and were closely connected with the public debate. They borrowed material from the debate and provided new material in return: criticisms of these novels were contributions to the debate rather than reviews of their artistic standard.

In the 1910s, Väinö Kataja brought to literature the character of a settler who has been admitted to the state land, but has difficulties in retaining his position. The forest-clearing contracts required from him remain unfinished because he has to work for timber firms all summers and winters to support his family. Since Kataja, such a character, the so-called probation settler of state land, has remained a central figure in the descriptions of the northern people.

The rented farms of state land became independent on the basis of the 1922 Act, and a new rent system was introduced, the so-called 'asutustilat' (small farms held by one family paying yearly off the mortgage in partial payments). Assets of the new system were described in literature in the 20s and 30s; descriptions of the actual period of becoming independent appeared only in the 40s and 50s. An idealizing attitude towards the crown tenant was preserved

until Heikki Lounaja's description of them in the early 1950s. In this description the traditional toiler was replaced by a lazy and uncooperative complainer. The literature of the 50s and 60s has paid sharp attention to the poor living conditions of the farms due to their small size, and to the consequent proletarianization of their holders. The matter is a current issue both in public discussions and in literature.

A central theme in the descriptions is the attitude of the tenants to their lord, the state. In the 19th century the indignation was projected to the forest lords, and it is only in the 1950s and 60s that the annoyance is turned directly to the state. The ultimate cause of the controversy has been the tenant's dependence on the state.